

Іслам Мохаммад Махмуд Алмугхід

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Україна

АГЕНТИ ЗМІН У ПРОЦЕСАХ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ ТА ПОЛІТИЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ

Islam Mohammad Mahamoud Almuqheed

Oles Honchar Dnipro National University, Ukraine

AGENTS OF CHANGE IN THE PROCESSES OF DEMOCRATIZATION AND POLITICAL MODERNIZATION

The article deals with the functioning of the political system within the category of new institutionalism and the identification of the functions of specific political actors. The agents of democratic change are distinguished from the standpoint of the specifics of their current state. Political innovation is considered in the conditions of democracy, which is decisive in the transitional conditions since it determines the dynamism of the functioning of the political system. The specifics of the transition of agents of change from a social level to a political one and its significance in progressive democratic transformations were defined. The conclusion made on the political initiative as one of the main criteria for the membership of public actors to agents of change.

Keywords: political changes, agents of change, political initiative, self-governing communities, civil society.

Постановка проблеми

В рамках парадигми нового інституціоналізму політична дія та політична поведінка поєднуються у рамках концептуалізації створення інститутів, які одночасно належать як до політичної системи, так і до суспільного середовища. Подвійна природа таких інституцій забезпечує їх зв'язок з політичним порядком денним та водночас із сферою політичних вимог на соціальному рівні. Важливим аспектом для розуміння функціонування політичної системи в рамках категорій нового інституціоналізму є ідентифікація функцій конкретних політичних суб'єктів, які реалізують той чи інший курс і напрями трансформації. У цьому контексті агенти змін є порівняно новим різновидом учасників демократичної політики. Вони здійснюють динамічних впливів та децентралізовано формують умови для впровадження демократичних практик. Особливо актуальним дослідження агентів змін є для формальних демократій, у яких загалом склалася система політичного представництва шляхом періодичних виборів. При цьому демократія не досягла базового рівня консолідації. У ситуації сучасної України сприйняття демократичних реформ пов'язане з державо-центричним ухваленням політичних рішень. У зв'язку з цим, існує необхідність вивільнення додаткових ресурсів демократизації та політичної модернізації. Агенти демократичних змін потребують ідентифікації їх наявного стану та перспективного функціонального значення в рамках дії структур управління та репрезентації суспільних інтересів. Також істотне значення агенти змін мають для мультиплікації демократичних практик на мікрорівні. Отже, тема агентів демократичних змін є однією з ключових для розуміння явищ політичної ініціативності, стимулювання громадської активності під час демократизації.

Аналіз публікацій. Агенти змін стали важливим предметом розгляду у міждисциплінарному науковому дискурсі. Зокрема, К. Альтер вивчає агентів змін у контексті нової сфери застосування міжнародного права¹, М. Десаї розглядає неформальні організації як агенти змін на основі досвіду

¹ Alter Karen, J. (2014). *The New Terrain of International Law: Courts, Politics, Rights*. Princeton University Press, Princeton, NJ.

розвитку сучасного жіночого руху в Індії¹, Б. Кругман вивчає роль НУО як агентів для змін², Ф. Луненбург аналізує процеси управління змінами через роль агентів змін³. Тим не менш, враховуючи названі напрацювання, потрібно звернути увагу на роль та значення агентів змін у процесах демократизації та модернізації у контексті фахових дослідних інтересів сучасних політичних наук.

Метою статті є встановлення значення агентів змін у процесах демократизації та політичної модернізації. Завданням статті є розкриття значення функції агентів змін у процесах демократичних перетворень.

Основний зміст статті

Концептуалізація діяльності агентів змін у сучасній політичній науці пов'язане з поняттями динаміки функціонування політичних інститутів, зміни політичної обстановки, перетвореннями у політичних подіях тощо. Осягнення масштабів політичних змін здійснюється на різних рівнях та відповідності з результативністю певних інновацій у політиці. Саме можливість результативних змін є основою визначення статусу агентів змін у функціональній перспективі. На думку С. Лазарева, «політичні зміни – це наростання нового у структурних і функціональних особливостях політичних явищ, що забезпечує як самовідтворення, так і оновлення суспільно-політичного організму. Глибинні політичні зміни стають фактом тільки після кількох або навіть багатьох циклів самовідтворення політичної системи. Системно циклічний розвиток свідчить про перехід до якісно нового стану, до оновлення суспільно-політичного організму. У цьому зв'язку не можна змішувати такі політичні явища, як «зміна уряду» і «зміна політичного ладу»⁴.

Політична інноваційність в умовах демократії має вирішальне значення, оскільки визначає динамізм функціонування політичної системи, можливість осягнення напрямів та тенденції зміни, дає змогу політичним суб'єктам передбачати хід політичних подій, відбивається на функціях компетентності агентів змін. Як стверджує С. Лазарев, «нова, змінена політична система у стані функціонування витісняє традиційне. Поряд з цим відбувається творення нового на більш високому рівні. Змінюється режим політичного процесу. Такі зміни потребують нового змісту і форм політичної упорядкованості націо-нальної політичної системи і світового політичного порядку»⁵.

Аналізуючи ресурсне забезпечення політичної діяльності, сучасні політологи формують бачення перспективного розвитку не лише окремих сегментів політики, але й суспільства в цілому. Можливість подолати перешкоди, вийти за межі буденності або зони комфорту дає змогу агентам змін набути статусу політичних лідерів та очолювати певні суспільні рухи. Окремі дослідники акцентують увагу на ролі молоді⁶. Саме перехід агентів змін із соціального рівня на політичний є вирішальним у прогресивних демократичних перетвореннях. Згідно з позицією С. Лазарева, «успіх будь-якого соціально-політичного руху залежить від здатності його учасників залучати ресурси, мобілізувати людей і укладати альянси. Відповідно до теорії мобілізації ресурсів, аутсайтери можуть здійснювати не менш важливий вплив на результат громадського руху, ніж інсайтери. Оскільки у людей, що знаходяться в невідгідному соціально-політичному становищі, за визначенням не вистачає коштів, зв'язків, навичок лідерства та організаційних ноу-хау, необхідних для успіху політичного руху, цю нестачу ресурсів заповнюють ті, хто симпатизує руху аутсайдерів. І навпаки, відсутність ресурсів обмежує можливість змін»⁷.

¹ Desai, M. (1996). Informal Organizations as Agents of Change: Notes From The Contemporary Women's Movement in India. *Mobilization: An International Quarterly*, 1, 2, 159-173.

² Klugman, B. (2000). The Role of NGOs as agents for change January Development. *Dialogue*, 1–2, 95-120.

³ Lunenburg, F.C. (2010). Managing Change: The Role of the Change Agent *International journal of management, business, and administration*, 13, 1, 1-6.

⁴ Лазарев, С.С. (2013). Використання теорії мобілізації ресурсів в рамках соціально-політичних змін та рухів. *Актуальні проблеми політики*, 50, 242.

⁵ Лазарев, С.С. (2013). Використання теорії мобілізації ресурсів в рамках соціально-політичних змін та рухів. *Актуальні проблеми політики*, 50, 243.

⁶ Буш, К.А. (2013). Роль молоді в політичних змінах України. *Вісник Одеського національного університету. Соціологія і політичні науки*, 18, 2(2), 173-177.

⁷ Лазарев, С.С. (2013). Використання теорії мобілізації ресурсів в рамках соціально-політичних змін та рухів. *Актуальні проблеми політики*, 50, 250-251.

Розкриття специфіки теоретичного вивчення агентів змін здійснюється на основі зв'язку із доктринальним обґрунтуванням політичної динаміки та політичні перспективи бачення суб'єктами політичних інновацій та орієнтирів своєї діяльності. Саме на рівні ідеологічних концепцій, які втілюються в життя або відкидаються як не життєздатні, або такі, що суперечать логіці політичного розвитку. Як стверджує Р. Мюллерсон, «сам процес глобалізації, особливо такі його прояви, як посилення асиміляції (гомогенізації) у світі загалом та дисиміляції (гетерогенізації) в рамках окремих суспільств (у тому числі зростання кількості населення в тих країнах, стиль життя яких відрізняється від «традиційного»), а також наполегливе просування ідей західної ліберальної демократії та ринкової економіки піднімають питання не лише універсальності (однонаправленості) історії розвитку людства, але також і однорідності людських цінностей»¹.

Концентрація уваги на окремих доктринальних положеннях до певної міри звужує ступінь політичної свободи, простору вибору політичних альтернатив. У сучасному світі класичні ліберальні ідеї як основа демократичної політичної ініціативи нерідко трансформуються на соціально-ліберальні, тобто такі, що пов'язані з соціальними потребами громадян і груп. Агенти змін є чинниками, які підтримують політичний плюралізм, усуваючи можливість гегемоністських політичних налаштувань. Це особливо актуально в умовах, коли демократизація та модернізація поєднуються з процесами європейської інтеграції². Як аргументує Р. Мюллерсон, «домінуюче ліберально-демократичне бачення світу, яке, втім, вказує в іншо-му напрямі, методологічно схоже з марксистськими «науковими» відкриттями. У цьому немає нічого дивного, оскільки обидва вони є спадкоємцями Просвітництва і сповідують лінійне бачення історичної еволюції людського суспільства»³.

Пояснювальні можливості окремих політичних доктрин на сучасному етапі проходять трансформацію. Її основним змістом є адаптація до умов інформаційно-кібернетичної доби. Реалізація прав і свобод людини, яка має класичний ліберальний зміст, повинна отримувати комунікативне підґрунтя, оскільки воно становить основу соціальної дійсності більшості людства. У такий спосіб формується стратегічний напрям політичних ініціатив з боку агентів змін та напрямки зосередження їх діяльності в умовах демократії. Як зазначає Р. Мюллерсон, «подібно до марксизму уявна ліберально-демократична картина розвитку світу є поєднанням детерміністичних та волюнтаристських елементів. Будучи впевненими в тому, що, урешті-решт, усі суспільства почнуть розвиватись у напрямі ліберальної демократії вільного ринку, багато ліберал-демократів також вважають себе зобов'язаними допомогти суспільствам, які ще не є ліберально-демократичними, стати на цей шлях»⁴.

Взаємозв'язок агентів змін та політичного розвитку нової демократії розглядається у контексті загальних засад соціального активізму. Набуває значення власна ініціатива громадян, а також самостійна економічна діяльність, побудована на засадах самоорганізації та відповідальності. У цьому контексті соціальне підприємництво є категорією, яка робить можливим розуміння переходу від персоналізованих та групових соціальних уподобань до загальносуспільних. В рамках підприємництва із соціальним напрямом формуються практики поєднання приватних інтересів та інтересів суспільства і держави. Як стверджує М. Завадська, «соціальне підприємництво поєднує ділову винахідливість з власними матеріальними ресурсами, виступаючи механізмом виявлення та ефективного вирішення проблем»⁵.

Орієнтація на суспільно корисні дії з боку суб'єктів громадської та економічної активності, які не є пов'язані з функціями державного управління та політичного представництва є основою для ціннісної ідентифікації соціальних верств, які є спроможними на відстоювання певних інтересів громади та перспективних демократичних перетворень і модернізації політичної

¹ Мюллерсон, Р. (2012). Зміни політичних режимів в історичній, соціальній, політичній та правовій перспективі. *Міжнародне право*, 2, 12.

² Sudbery, I. (2010). The European Union as political resource: NGOs as change agents? *Acta Politica*, 45, 1–2, 136–157.

³ Мюллерсон, Р. (2012). Зміни політичних режимів в історичній, соціальній, політичній та правовій перспективі. *Міжнародне право*, 2, 15.

⁴ Мюллерсон, Р. (2012). Зміни політичних режимів в історичній, соціальній, політичній та правовій перспективі. *Міжнародне право*, 2, 15.

⁵ Завадська, О.М. (2017). Агенти змін у соціальному секторі підприємництва. *Молодий вчений*, 11, 1152.

системи. На думку М. Завадської, «соціальне підприємництво сприяє активізації економічного розвитку країни; забезпечує розв'язання багатьох соціальних проблем із використанням ефективних важелів та механізмів; допомагає незахищеним групам чи вразливим верствам населення працевлаштуватися, пройти реабілітацію, а та-кож надає фінансову допомогу; підтримує реалізацію проектів економічної спрямованості»¹. Альтернативними агентами змін в авторитарних політичних системах виступає генерація людей із сучасною вищою освітою. Про це, зокрема, свідчить досвід сучасної КНР².

Можливість реалізувати широкі проекти суспільно-політичних трансформацій має спиратися не лише на доктринальні положення та аналіз соціальної структури суспільства, а й на розуміння спроможності соціальних інститутів управління, а також дієвість політичних еліт. Вони реалізують політику, виступають суб'єктами-гравцями у прийнятті рішень. Саме технологічні засади політико-управлінського процесу на сучасному етапі здійснюють вирішальний вплив на можливість задіяти ресурсний потенціал агентів змін наявних у кожному трансформаційному суспільстві. Як відзначають сучасні українські вчені, сприятливість системи управління для громадської ініціативи забезпечує можливість досягнення результатів поза межами впливу адміністративних методів. Згідно з Ю. Шаровим, «необхідність зміни арсеналу управління породжується досить серйозною небезпекою, що виникає у межах дихотомії «демократизація – управлінська відповідальність». Тут перша складова є умовою підпорядкування діяльності спільним інтересам сторін, але очевидно, що демократія певним чином «розмиває» відповідальність. Друга складова обов'язкова для практичного втілення в життя демократичних цілей. Отже, враховуючи, що нові моделі передбачають, з одного боку, розширення кола суб'єктів – учасників процесів управління, а з іншого – кожен з них має чітко уявляти власну роль і обов'язки та брати на себе конкретну відповідальність, нові інструменти управління повинні мати добре розвинені координаційно-цільові засади, забезпечувати організовану спільну діяльність та органічну реалізацію принципу управлінської відповідальності»³.

Заміна вертикального ієрархічного підпорядкування у системі політичного управління є одним з провідних ознак демократичних зрушень. Однак, ідентифікація оптимальних компонентів мережі громадських учасників ухвалення рішень представляє серйозну проблему, оскільки ані учасники владних взаємодій, ні агенти змін не мають відповідного досвіду взаємодії та продуктивної співпраці. Як вважає Ю. Шаров, «за умов демократично-мережного ухвалення рішень акценти змінюються внаслідок високої динаміки розвитку суспільних відносин і появи проблем, які неможливо передбачити заздалегідь, під час вихідної регламентації діяльності органу публічного управління»⁴.

Таким чином, у сучасних політологічних дослідженнях агенти змін розглядаються як базові елементи соціальної активності, економічних перетворень та в межах трансформації технології політичного управління. Склад та якість агентів змін залежить від рівня розвитку кожного конкретного суспільства. Водночас важливою є політична воля і політична ініціатива щодо реалізації альтернативних технологій політичної діяльності. Крім усвідомлення проблеми демократизації та політичної модернізації необхідним є мультиплікація демократичних практик у всьому суспільстві, що потребує відповідного періоду впровадження та апробації. Кроком до цих перетворень є запровадження умов відкритості та зняття перешкод для особистої ініціативи і самовиразу громадян.

Висновки

Агенти змін у сучасній політичній науці вивчаються як у контексті функціонування політичних інститутів та взаємозв'язків між ними, так і в рамках дослідження конкретних політичних ситуацій. Найбільш поширеним підходом до розкриття значення агентів змін у процесах демократизації і політичної модернізації слід вважати вивчення особливостей формування і

¹ Завадська, О. М. (2017). Агенти змін у соціальному секторі підприємництва. *Молодий вчений*, 11, 1154.

² Wang, Y. Are College Graduates Agents of Change? Education and Political Participation in China. <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2905288>.

³ Шаров, Ю.П. (2009). Демократичні зміни в публічному управлінні: програмно-цільова ідеологія здійснення *Вісник Академії митної служби України. Сер.: Державне управління*, 1, 54.

⁴ Шаров, Ю.П. (2009). Демократичні зміни в публічному управлінні: програмно-цільова ідеологія здійснення *Вісник Академії митної служби України. Сер.: Державне управління*, 1, 53.

розвитку громадянського суспільства. У цьому контексті агенти змін виступають не лише рушійною силою суспільно-політичної трансформації, але й укріплення сталої демократії. Набуття статусу агентів змін означає, що громадяни або групи громадян виступають дійовими особами впровадження нормативних чи політичних змін у певному сегменті розвитку суспільства. Одним з основних критеріїв належності до агентів змін слід вважати політичну ініціативність, активність у вирішенні політичних завдань у порівняно стислі терміни. Якщо певний інститут, організація, самоврядна спільнота або група громадян пропонує інтенсивні демократичні зміни, то їх активність схвалюється спільнотою в цілому. На соціальному рівні агенти змін є передусім ініціативними суб'єктами, діяльність яких спрямована на вирішення конкретних проблем у подальшому. З усуненням перешкод нормальному політичному розвитку, практики спільної політичної дії закріплюється, у суспільстві виникає відчуття стійкості перетворення та їх масового характеру. Агенти змін самореалізуються як частина соціального підґрунтя та мотивації політичних подій. Загальним місцем політологічних досліджень є обґрунтування статусу агентів змін як стимулу для подальшого покращення демократичного політичного середовища, збільшення його прозорості, набуття нових якостей, опанування новими політичними компетентностями широкими верствам населення. В умовах трансформаційних країн та країн що розвиваються, статус та значення агентів змін зростає через необхідність пристосування до місцевих особливостей та досягнення нового рівня та стандартів реформ. Перспектива подальшого розгляду теми, порушеної у даній статті, є встановлення інституційної належності агентів змін у трансформаційних державах.

References:

1. Bush, K.A. (2013). Rol molodi v politychnykh zminakh Ukrainy [The Role of Youth in Political Change in Ukraine]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Sotsiologhiia i politychni nauky* [Bulletin of the Odessa National University. Sociology and political science], vol. 18, iss. 2(2), 173–177. [in Ukrainian].
2. Zavadska, O.M. (2017). Ahenty zmin u sotsialnomu sektori pidpriemnytstva [Agents of Changes in the Social Sector of Entrepreneurship]. *Molodyi vchenyi* [Young scientist], no. 11, 1152–1155. [in Ukrainian].
3. Lazarev, S.S. (2013). Vykorystannia teorii mobilizatsii resursiv v ramkakh sotsialno-politychnykh zmin ta rukhiv [Use of the theory of resource mobilization within the framework of socio-political changes and movements]. *Aktualni problemy polityky* [Topical issues of politics], iss. 50, 241–251 [in Ukrainian].
4. Miullerson, R. (2012). Zminy politychnykh rezhymiv v istorychnii, sotsialnii, politychnii ta pravovii perspektyvi [Changes in political regimes in the historical, social, political and legal perspectives]. *Mizhnarodne pravo* [International law], no. 2, 11–40 [in Ukrainian].
5. Sharov, Yu.P. (2009). Demokratychni zminy v publichnomu upravlinni: prohramno-tsilova ideolohiia zdiisnennia [Democratic Changes in Public Administration: The Program-Target Ideology of Implementation]. *Visnyk Akademii mytnoi sluzhby Ukrainy. Ser.: Derzhavne upravlinnia* [Bulletin of the Academy of Customs Service of Ukraine. Avg.: Governance], no. 1, 52–57. [in Ukrainian].
6. Alter Karen, J. (2014). *The New Terrain of International Law: Courts, Politics, Rights*. Princeton University Press, Princeton, NJ. [in English].
7. Desai, M. (1996). Informal Organizations as Agents of Change: Notes From The Contemporary Womens Movement in India. Mobilization. *International Quarterly: September*, vol. 1, no. 2, 159–173. [in English].
8. Klugman, B. (2000). The Role of NGOs as agents for change January Development. *Dialogue*, vol. 1 – 2, 95–120.
9. Lunenburg, F.C. (2010). Managing Change: The Role of the Change Agent. *International journal of management, business, and administration*, vol. 13, no. 1, 1–6. [in English].
10. Sudbery, I. (2010). The European Union as political resource: NGOs as change agents? *Acta Politica April*, vol. 45, iss. 1–2, 136–157. [in English].
11. Wang, Y. *Are College Graduates Agents of Change? Education and Political Participation in China*. <https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2905288>. [in English].